

012501

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

موضوع

بررسی جنبه های حقوقی قراردادهای مشارکت در تولید

در صنعت نفت

استاد راهنما

دکتر عبدالحسین شیروی

استاد مشاور

۱۳۸۶ / ۱۱ / ۱۴

دکتر حسین سیمائی صراف

نگارنده

محسن قربانی

زمستان ۱۳۸۵

۱۵۴۷۶۰

تمامی حقیقت از سه مرحله می گذرد:

اول به مسخره گرفته می شود

دوم وحشیانه با آن مخالفت می شود

سوم جوری پذیرفته می شود که گویا اظهر من الشمس و بدیهی است

(آرتور شوپنهاور)

فهرست مطالب

مشخصه

عنوان

۲	مقدمه
۴	هدف تحقیق
۶	سؤال تحقیق و تحدید موضوع
۵	امکانات و محدودیت‌های تحقیق

فصل اول: قراردادهای نفتی

۱۱	۱-۱- مفهوم قراردادهای نفتی
۱۱	۱-۱-۱- قراردادهای فروش نفت
۱۱	۱-۱-۱-۱- بازار بورس نفت
۱۳	۱-۱-۱-۲- قراردادهای خارج از بازار بورس
۱۴	۱-۲- قراردادهای اکتشاف و توسعه
۲۲	۱-۲-۱- بای بک:
۲۳	۱-۲-۱-۱- گروه معاملات تجاری
۲۴	۱-۲-۱-۲- گروه معاملات صنعتی
۲۵	۱-۲-۱-۱- بای بک نفتی ایران
۳۱	۱-۲- ماهیت قراردادهای نفتی
۳۴	۱-۳- پیشینه قراردادهای نفتی در ایران
۳۴	دوران امتیازها
۴۱	قراردادهای با کنسرسیوم
۴۲	قراردادهای مشارکتی
۴۰	قراردادهای خرید خدمات

فصل دوم: ساختار قرارداد مشارکت در تولید

۴۹	۱-۲- معرفی
۵۲	۲-۲- ساختار و اجزاء
۵۲	۱-۲-۲- تعاریف
۵۵	۲-۲-۲- حقوق و تعهدات به طور کلی
۵۸	۳-۲-۲- مسائل فنی
۵۸	۱-۳-۲-۲- انجام عملیات اکتشاف توسط پیمانکار
۶۱	۴-۲-۲- مسائل مالی

۶۱۱-۴-۲-۲ اختصاص بخشی از نفت و گاز تولیدی به پیمانکار
۶۳۲-۴-۲-۲ اختصاص درصدی از تولید به پیمانکار جهت بازگشت سرمایه
۶۳۳-۴-۲-۲ سهم پیمانکار معمولاً مشمول مالیات می‌باشد
۶۵۴-۴-۲-۲ آزاد بودن پیمانکار در فروش نفت و گاز اختصاصی
۶۶۵-۴-۲-۲ بهره مالکانه
۶۸۵-۲-۲ تعهدات تبعی
۶۸۱-۵-۲-۲ آموزش و استخدام
۶۹۲-۵-۲-۲ خطوط لوله و تهیه امکانات و وسایل [پالایشگاه‌ها]
۶۹ملاحظات
۷۰۳-۲ مدیریت پروژه
۷۷خصوصیات مشترک پروژه‌ها

فصل سوم: توجیه استفاده از روش قرارداد مشارکت در تولید

۷۶۱-۳ توجیه مبنای قراردادی
۷۶۱-۱-۳ عقد مزارعه
۷۸۱-۱-۳ شباهت‌ها
۷۸۲-۱-۳ تعریف و هدف
۷۸۳-۱-۳ تعیین حصه هر یک از طرفین قبل از عقد به نحو اشاعه
۷۹۴-۱-۳ مالکیت عامل بر محصول
۷۹۵-۱-۳ تجویز دادن حصه‌ای علاوه بر حاصل به طرف مقابل
۸۰۶-۱-۳ امکان بکارگیری نیرو و انعقاد عقود فرعی برای عامل
۸۱۲-۳ ماده ۱۰ قانون مدنی
۸۲۱-۲-۱-۳ دلایل و خاستگاه‌های «آزادی اراده» از منظر فقه
۸۲۱-۱-۲-۱-۳ اصل اباحه (جواز)
۸۳۲-۱-۲-۱-۳ توقیفی و حصری نبودن عقود و قراردادها
۸۵۲-۳ توجیه مبنای قانونی
۸۵۱-۲-۳ ضعف فن‌آوری و نیاز به سرمایه‌گذاری خارجی
۸۷۲-۲-۳ موانع سرمایه‌گذاری خارجی
۸۸۱-۲-۲-۳ محدودیت‌های قانونی
۹۰۲-۲-۲-۳ موانع سیاسی اقتصادی
۹۳ریسک امنیتی
۹۴ریسک ثبات سیاسی
۹۴ریسک کارآیی دولت
۹۴ریسک نظام حقوقی، قوانین و مقررات

۹۴ ریسک تجارت و پرداخت های خارجی
۹۵ ریسک سیاست مالیاتی
۹۵ ریسک بازار کار
۹۶ ریسک مالی
۹۶ ۳-۲-۳ راهکارها
۱۰۱ متن ابلاغیه رهبر معظم انقلاب اسلامی در خصوص سیاست های کلی اصل ۴۴
۱۰۸ نتیجه

- ضمائم

الف) قانون تشویق و حمایت سرمایه گذاری خارجی

ب) نمونه قرارداد مشارکت در تولید

- فهرست منابع

چکیده:

قراردادهای نفتی از جمله مهمترین قراردادها در سطح بین‌المللی در سطح بین‌المللی

خصوصاً برای کشورهای نفت‌خیز است. منظور از قراردادهای نفتی و تبادل ذهنی آن عبارتست از «قراردادهای اکتشاف و توسعه میدانهای نفتی». این قراردادها به سه دسته اصلی «قراردادهای امتیازی»، «قراردادهای خدماتی» و «قراردادهای مشارکتی» تقسیم می‌شوند. هر کدام از این قراردادها خصوصیات خاص خود را داراست اما تقریباً در تمام قراردادهای مشارکت در تولید که جزء قراردادهای مشارکتی است دو دسته تعهد برای عامل پیش بینی شده، تعهدات اصلی و تبعی. مشخصه بارز قراردادهای مشارکت در تولید واگذاری میدان از سوی دولت به عامل و اکتشاف، توسعه و بهره برداری از میدان توسط عامل و تقسیم محصول تولید شده به نسبت مورد توافق در قرارداد است. یعنی دولت (صاحب میدان) بدون آنکه سرمایه گذاری نموده و یا حق الزحمه ای بپردازد و یا ریسک به نتیجه نرسیدن عملیات را بر عهده بگیرد، پس از پایان دوره کاری مالک تاسیسات و سهم نفت خود می‌شود. از مهمترین تعهدات تبعی عامل نیز انتقال تکنولوژی و آموزش نیروی انسانی است. این روش پیش از پیروزی انقلاب ۱۳۵۷ در کشور ما مورد استفاده واقع شده بود (به نسبت ۱۰ عامل و ۹۰ دولت) اما بعد از انقلاب به موجب اصول ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی و قانون نفت ۱۳۶۶ تمام انواع مشارکت در صنعت نفت ممنوع اعلام شد. با تحلیل مبانی قراردادی و حقوقی قرارداد مشارکت در تولید و رویکرد متعادلتر قانونگذار در سالهای اخیر و نیاز کشور به سرمایه‌گذار خارجی می‌توان استفاده از این شیوه قراردادی را پیشنهاد نمود. نکته بارز این پژوهش استفاده از نمونه‌های قراردادی است.

واژگان کلیدی: قراردادهای نفتی - قرارداد مشارکت در تولید - عامل - محصول تولید

شده - سرمایه‌گذاری خارجی

بی‌گمان مهمترین ماده غیر ساخت دست بشر که مؤثر در پیشرفت صنعت و ساخت کالاهای گوناگون بوده نفت است (حداقل تاکنون). از نظر اقتصادی نفت تنها یک کالا نیست که مبادله می‌شود بلکه زمینه و مبنایی برای تهیه کالاهای بیشمار دیگر است. پس این کالا (انرژی) قابلیت آن را دارد که موضوع معاملات و انتقالات بسیاری باشد. کشوری که توانایی استفاده و امکان بیشتری برای در اختیار داشتن این پدیده را دارد بی‌شک قدرت تجاری و اقتصادی افزونتری را از آن خود می‌کند.

با یک تحلیل ساده می‌توان به اهمیت انرژی در عرصه حقوق پی برد؛ هر قدر موضوع معامله (قراردادهای مربوط به انرژی چون نفت و گاز) و هر قدر متعلق موضوع معامله (نفت و گاز و ...) با ارزش‌تر باشد و هر اندازه طرفین معامله قدرتمندتر و از نظر ساختار پیچیده‌تر (دولت‌ها، شرکت‌های بزرگ و چند ملیتی)، مسائل حقوقی آن هم مهمتر خواهد بود.

به یقین سهل‌انگاری و ضعف در انعقاد قراردادی که تأثیرات آن در رقم به میلیاردها و در نفر به میلیون‌ها متوجه است یا بالعکس دقت و تسلط علمی و عملی در تصمیم‌گیری‌های حقوقی مربوط به بخش انرژی بسیار پر اهمیت‌تر و قابل توجه‌تر از یک معامله ساده بین ۲ نفر شخص حقیقی یا حقوقی راجع به مثلاً اتومبیل است.

انرژی به عنوان یک کالای استراتژیک عامل و اهرمی است قدرتمند در دست صاحبان آن برای کنترل بازارهای جهانی و رونق تجارت خارجی. بخش انرژی بخش تعیین‌کننده در دنیای صنعتی و حتی دنیای غیر صنعتی است به عبارت دیگر اگر چه انرژی از جمله مثل هر کالای دیگر مبادله می‌شود ولی وزن انرژی در مبادلات سیاسی بسیار سنگین‌تر از کالاهای دیگر است.

انرژی و بالاخص نفت به دلیل ماهیت ویژه‌اش فروع بسیار زیادی در زمینه‌های مختلف خصوصاً اقتصادی دارد. یکی از مهمترین این شاخه‌ها بحث انتقال تکنولوژی است. امروزه شیوه‌ها و قالب‌های متعددی برای همکاری‌های اقتصادی و علمی در بخش انتقال تکنولوژی به وجود آمده که همگی حاصل مطالعات و تحقیقات حقوقدانان کشورهای صاحب

صنعت است. روش‌هایی چون BOIT, BOOS, BOO, BOT و ...

سؤال اینجاست که اگر حقوقدانان ما راجع به مسائل حقوقی مربوط به بخش انرژی تحقیق و مطالعه نکرده و نظرات علمی ارائه ندهند و در هنگامه تصمیم‌گیری‌های مهم راجع به قراردادهای مرتبط به آن نقش و حضورشان کم‌رنگ باشد پس چه صنف و گروهی باید به این مهم پردازد؟ اهمیت پرداختن به موضوع انرژی در بعد حقوقی بیشتر در مورد کشور خودمان صادق است. زیرا کشورهای پیشرفته به اهمیت آن پی برده و از آن غفلت نکرده‌اند. نگاهی گذرا به لیست سمینارها، سایت‌ها و مقاله‌های نوشته شده صرفاً در زمینه حقوق انرژی در کشورهای اروپایی و آمریکا بیان‌کننده گوشه‌ای از توجه کشورهای صنعتی و پیشرفته به حقوق انرژی است.

در اختیار داشتن ۹۷ میلیارد بشکه ذخایر نفتی و ۲۷ تریلیون متر مکعب ذخایر گاز طبیعی و قرار گرفتن در منطقه‌ای که بیش از ۵۰ درصد منابع انرژی جهان را داراست، ایران را در جایگاهی خاص قرار داده، به گونه‌ای که نه مصرف‌کنندگان خارجی و نه دولتمردان نمی‌توانند نسبت به آن بی‌توجه باشند.

هدف تحقیق

گذشته از اهمیت موضوع حقوق انرژی و لزوم توجه به آن در دوره تحصیلات تکمیلی رشته حقوق و کلاً، اختصاص بخشی از مطالعات پژوهشکده‌ها و دانشکده‌های مرتبط با مسائل حقوقی به این امر که در قسمت قبل اجمالاً به آن اشاره شد، کمی جزئی‌تر به عنوان این رساله در این قسمت می‌پردازیم.

قراردادهای مربوط به صنعت نفت را می‌توان از جمله مهمترین قراردادهای در سطح تجارت بین‌الملل بر شمرد. وابستگی شدید صنایع در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه و نیاز متقابل کشورهای تولید کننده و صاحب منابع انرژی به درآمدهای حاصل از آن، همواره موجب شده که هر یک از طرفین بکوشند در قراردادهای مذکور، بیشترین انتفاع را نصیب خود سازند (که البته در موارد زیادی کشورهای تولید کننده، در موضع ضعف و انفعال قرار می‌گیرند).

وابستگی دو چندان کشور ما به عایدات نفت بر کسی پوشیده نیست یعنی به حق و متأسفانه اقتصاد ما، یک اقتصاد نفتی است. پس طبیعی است که ما بهترین شیوه‌ها و منطقی‌ترین راه‌ها را برای به دست آوردن ما به ازای بیشتر در استحصال نفت بررسی و انتخاب کنیم. بعد از وقوع انقلاب اسلامی در ایران، تغییرات بنیادینی در شیوه نگرش به سرمایه‌گذاری خارجی و تعامل با کشورهای دیگر به وجود آمد که در این مسیر، صنعت نفت بیشترین تأثیر را از این تغییرات پذیرفت. موانع قانونی برای سرمایه‌گذاری خارجی از یک طرف و نیاز بالای کشور به درآمدهای نفتی از سوی دیگر، دست اندرکاران این صنعت را بر آن داشت تا از شیوه‌های مختلف ممکن برای انعقاد قرارداد با کشورهای دیگر استفاده کنند.

حاصل این تلاش‌ها استفاده از روش بیع متقابل^(۱) بود. همانطور که خواهیم گفت، این روش نه بهترین راه بلکه یک چاره موقت بود. بیع متقابل نفتی ایران نه تنها انتظارات را برآورده نکرد بلکه حجم عظیمی از انتقادات کارشناسان و متخصصان اقتصادی و فعالان صنعت نفت را در پی داشت.

^۱ - By Back

پس از انقلاب به موجب اصول ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی و قانون نفت ۱۳۶۶ انواع روش‌های مشارکتی ممنوع شد. اما طبق قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰ و مهمتر از آن ماده ۱۴ لایحه برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که بیان می‌دارد: «... ب - به منظور افزایش ظرفیت تولید نفت و حفظ و ارتقای سهمیه ایران در تولید اپک، تشویق و حمایت از جذب سرمایه‌ها و منابع خارجی در فعالیتهای بالا دستی نفت و گاز به ویژه در میادین مشترک و طرح‌های اکتشافی کشور، اطمینان از حفظ و صیانت هر چه بیشتر با افزایش ضریب بازیافت از مخازن نفت و گاز کشور، انتقال و به کارگیری فناوری‌های جدید در توسعه و بهره‌برداری از میادین نفتی و گازی و امکان استفاده از روش‌های مختلف قرارداد بین‌المللی به شرکت ملی نفت اجازه داده می‌شود...» می‌توان بر این عقیده بود که روزهایی برای خروج از ممنوعیتهای پیش‌بینی شده قبلی و مرتفع شدن موانع موجود به چشم می‌خورد. پس با این توضیح دو هدف برای نگارش این رساله در نظر گرفته شده:

۱- هدف کلی: سعی شده با نوشتن یک پایان‌نامه که جزء تحقیقات ابتدایی و آغازین در خصوص حقوق انرژی و به ویژه نفت است گام‌های اولیه برای پیمودن مسیری تازه در جهت یک موضوع بسیار مهم حقوقی برداشته شود. هر چند این قدم‌ها بی‌شک لرزان، همراه با ضعف و کاستی و ناپخته است اما تردیدی نیست که تا گام‌های نخستین (با هر ویژگی) برداشته نشود هرگز نوبت (و) به ثمره و نتیجه‌های با شکوه بعدی نمی‌رسد.

۲- هدف اختصاصی: معرفی یکی از متداول‌ترین قراردادهای نفتی موجود در جهان با تبیین ویژگی‌ها و مقایسه آن با سایر قراردادهای ارائه پیشنهاد آن به انگیزه راهی برای صیانت بیشتر از منابع و منافع ملی.

سؤال تحقیق و تحدید موضوع

سبک نگارش و مشخصاً محتوای پایان‌نامه‌های حقوقی را می‌توان به دو گروه اصلی تقسیم کرد: ۱- پایان‌نامه‌هایی که در مقام نظریه پردازی بوده و با به چالش کشیدن آنچه که هست نتیجه‌ای تازه را جستجو می‌کنند. پس این امر مستلزم وجود سابقه نظری و ساختار شناخته شده‌ای است که در نتیجه حاصل آن، (یا) اصلاح یا تکمیل یا ارائه طرحی نو است. ۲- پایان‌نامه‌هایی که هدف آنها توصیف و تحلیل یک امر حقوقی است. یعنی نویسنده به دنبال طرح سؤالی خاص برای زمینه‌ای از پیش تعیین شده نیست، بلکه یک عمل یا واقعه حقوقی را بررسی و تجزیه و تحلیل می‌نماید. عمده موضوع این دسته از رساله‌ها مسائل جدید حقوقی است.

نوشته حاضر را نیز می‌توان جزء گروه دوم دانست. در این پایان‌نامه سعی گردیده یکی از قراردادهای مهم نفتی معرفی گردد. در فصل اول مفهوم و اقسام قراردادهای نفتی و ماهیت قراردادهای نفتی و بیشتر از منظر حقوق عمومی بررسی سپس به پیشینه قراردادهای نفتی در ایران اشاره شده است.

در فصل دوم که بخش مرکزی بحث است، قرارداد مشارکت در تولید که یکی از متداول‌ترین قراردادهای نفتی در سطح جهان است مورد تحلیل واقع شده، ساختار کلی و اجزاء قرارداد همراه (ب) نمونه‌های قراردادی ارائه گردیده است. در فصل سوم نیز ضمن مقایسه این قرارداد با برخی مکانیسم‌های داخلی و شباهت‌های آنها به موانع و راهکارهای استفاده از این نوع قرارداد پرداخته شده است.

پس سؤال اصلی تحقیق این است که «قرارداد مشارکت در تولید» چه خصوصیات دارد

و آیا می‌توان آن را به عنوان یک الگوی قراردادی پیشنهاد نمود؟!

روش تحقیق:

تحقیق حاضر را از نظر انواع تحقیق می‌توان جزاء پژوهش‌های توصیفی بر شمرد. در پژوهش توصیفی به معنی اخص آن، محقق الزاماً در پی کشف و توضیح روابط، همبستگی‌ها و احتمالاً آزمودن فرض‌ها و پیش‌بینی رویدادها نیست بلکه توجه او بیشتر در جهت توصیف کردن و گزارش نویسی از موقعیتها و وقایع بر اساس اطلاعاتی است که صرفاً جنبه وصفی دارد. البته در اغلب موارد، این نوع تحقیق در دیگر انواع تحقیق به گونه‌ای خودنمایی می‌کند و صاحب نظران در تعیین آنچه مشمول تحقیق توصیفی است اتفاق نظر ندارند و گاهی به تعریف این نوع تحقیق تا آن اندازه وسعت می‌دهند که شامل همه انواع روشهای تحقیق بجز تاریخی و تجربی می‌شود.

نا گفته نماند در پاره‌ای از بخش‌های این پژوهش هم به صورت ضمنی و هم صراحتاً مقایسه‌های نیز صورت گرفته است.

روش تحقیق این پایان‌نامه مانند بسیاری از رساله‌های رشته حقوق، روش کتابخانه‌ای است از مقاله‌ها و شبکه اینترنت نیز استفاده‌های لازم و کافی بعمل آمده همانطور که خواهد آمد به کارگیری روشهای جمع‌آوری اطلاعات از طریق «مشاهده»، «مصاحبه» و «پرسشنامه» یا ناممکن بوده و یا بسیار سخت.

امکانات و محدودیت‌های تحقیق

به طور کلی در اکثر موضوعات جدید حقوقی یکی از موانع جدی برای محقق فقر منابع است. بر عکس، در مورد عناوین با سابقه تحقیق و بالاخص مرتبط با حقوق داخلی، حجم عظیمی از کتاب‌های نوشته شده به زبان فارسی، پایان‌نامه‌ها و رساله‌های بی شمار و مقاله‌های متعدد و از طرفی منابع بسیار زیاد فقهی وجود دارد که می‌توانند به عنوان مرجع کمک محقق باشند. در مورد موضوع حاضر - که جای خود - و اختصاصاً حقوق نفت به جرأت می‌توان گفت کتاب‌های نوشته شده به زبان فارسی کمتر از انگلستان دو دست است و حدود ۶۵ پایان‌نامه با موضوع حقوق نفت (بیشتر حول محور بیع متقابل) مجموعه تألیفات تحقیقی و دانشگاهی است.^(۱) به علاوه اکثر کتاب‌های نوشته شده توسط غیر حقوقدانان به رشته تألیف درآمده.^(۲)

امادر کنار کمبود کتاب و رساله مرتبط با موضوعات حقوق انرژی، تعداد مقاله‌های نوشته شده در این باب نسبتاً خوب است. وجود چند مجله تخصصی از جمله «نفت، گاز، پتروشیمی» «صنعت نفت» و ... محیط مناسبی را برای ارائه دهندگان مطلب در مورد موضوع‌های مختلف «نفت» فراهم کرده، ولی باز اشکال پیش گفته در این مورد هم دیده می‌شود یعنی اکثر مقاله‌ها توسط افرادی نوشته شده که تخصصشان حقوق نیست، یا اقتصاددان هستند یا مهندسين صنايع نفت. یکی از مهمترین منابع تحقیق و جهت‌دهی به مطالعات و اصلاح روش‌های نظری در موضوع‌های گوناگون، استفاده از تجارب و نظرات پیشکسوتان آن عرصه^(۳) است. از آنجایی که تحقیق در زمینه حقوق انرژی جزء مطالعات نوخواسته و در مراحل اولیه است، طبیعی است که انتظار دسترسی به استادان این رشته کمی دور از واقعیت باشد، پس این مورد را هم به موانع کار در این عرصه اضافه می‌کنیم.

^۱ - تا نیمه اول سال ۱۳۸۵ از مجموع ۴۵ عنوان پایان‌نامه موجود در کتابخانه شرکت ملی نفت ایران تنها ۱ پایان‌نامه راجع به قراردادهای نفتی بود آن هم در رشته روزنامه‌نگاری!!

^۲ - البته کم‌کری جامعه حقوقی دلیل موجهی جهت ایجاد مانع برای تحقیق و مطالعه سایرین نیست. دنیای علم منتظر و متوقف هیچ کس نمی‌ماند.

^۳ - بسیاری از دانشجویان رشته حقوق خصوصاً آنهایی که در موضوع‌های آیین دادرسی انتخاب عنوان پایان‌نامه می‌کنند این فرصت را دارند که گذشته از مراجعه به استادان آن رشته در دانشکده‌ها، به قضات محترم دادگستری نیز رجوع کرده و از نظرات آنها بهره‌مند شوند. برای دیدن یک نمونه از تحقیقات میدانی و استفاده و پرسش از قضات ر.ک کورش کاویانی، «اصل عدم قابلیت استناد به ایرادات در برابر داورنده با حسن نیت تجاری»، (رساله دکتری، حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷).

امکان نظرخواهی و انجام مصاحبه هم در ایران بسیار مشکل است، زیرا متأسفانه مقامات یا فرصت این کار را ندارند و یا افراد دیگر هر یک بر حسب موقعیت و جایگاه خود اعمال نظر می‌نمایند و اکثراً از ابراز عقیده شخصی شان جلوگیری می‌کنند همچنین در این زمینه بسیار معدودند کسانی که مطالعه و بررسی علمی انجام داده و از روی شواهد و قرائن صحبت نمایند. مسئله کمبود نیروی متخصص در این بخش از صنعت کاملاً هویدا است.

دسترسی به منابع خارجی نیز در کشور ما چندان آسان نیست. دو عنوان کتاب با موضوع قراردادهای مشارکت در تولید در لیست کتاب‌های «مؤسسه بین‌المللی مطالعات انرژی، وجود داشت که یکی از آنها هنوز وارد کشور و مخزن کتابخانه نشده بود. در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نیز حتی یک کتاب در مورد مباحث حقوقی قراردادهای نفتی یافت نشد. آنچه که در این تحقیق کمک یار نگارنده بود تعدادی مقاله که در برخی نشریات تخصصی (با همان ویژگی که بیان شد) به اضافه چند مقاله خارجی که از شبکه اینترنت استخراج گردید و مهمتر از همه نمونه‌های قراردادی بود که توسط استاد محترم راهنما تهیه شده بود دو نمونه نیز بعداً از شبکه اینترنت به دست آمد.

فصل اول

قراردادهای نفتی

۱-۱- مفهوم قراردادهای نفتی

شاید آنچه که ابتدائاً از عبارات «قرارداد نفتی» به ذهن خطور نماید، فروش این محصول باشد اما بر عکس، مفهوم قرارداد نفتی در میان فعالان صنعت نفت مساوی با قراردادهای مربوط به عملیات‌های نفتی یعنی اکتشاف، استخراج و بهره‌برداری از میادین نفتی است (هر چند فروش نفت هم که در قالب قرارداد صورت می‌گیرد جزء قراردادهای نفتی است اما قراردادهای فروش). با آن که هدف، در این نوشتار، بررسی یکی از قراردادهای اکتشاف و توسعه است بی‌مناسبت نیست تا مختصری از قراردادهای فروش نفت هم صحبت کنیم به همین منظور ابتدا قراردادها را به دو بخش کلی «قراردادهای فروش» و «قراردادهای اکتشاف و توسعه» تقسیم می‌کنیم.

۱-۱-۱- قراردادهای فروش نفت

برای فروش نفت دو سیستم عمده در مقابل روی فروشندگان و خریداران وجود دارد. روش نخست که بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد، فروش از طریق بازارهای بورس نفت و روش دوم فروش خارج از بازار بورس نفت است. در هر کدام از این دو سیستم نیز چند روش مختلف برای فروش نفت وجود دارد.

۱-۱-۱-۱- بازار بورس نفت

بازار بورس نفت نیز مانند سایر بازارهای بورس توسط افرادی به نام «کارگزار» اداره می‌شود. افراد مذکور نقشی مهم در این بازار ایفا می‌کنند. کسب اطلاعات از خریداران و فروشندگان نفت و در نهایت واسطه‌گری در انجام و انعقاد معاملات از وظایف ایشان است. کارکرد مهم بورس به نوعی تضمین پرداخت‌های معاملات است. برای مثال بازار بورس نفتی لندن (که از بورس‌های نفتی معتبر در سطح دنیاست) به منظور افزایش اعتبار معاملات و ایجاد

قیمت، آخرین روز مبادله و حداقل سپرده جهت قرارداد به طور کامل مشخص است و آن را بر اساس شکلی معین تنظیم می‌کنند.

۱-۱-۲- قراردادهای خارج از بازار بورس

بر خلاف قراردادهای بازار بورس، معاملات بازار خارج از بورس از قاعده مشخصی برخوردار نیست و اطلاعات کاملاً روشنی هم از آن نمی‌توان به دست آورد. فقط هر روز، چند نشریه، معاملاتی را که روز گذشته در این بازار انجام شده است، درج می‌کنند.

۱-۱-۱-۲- قراردادهای سلف

نکته مهم در معاملات سلف^(۱) این است که معامله بدون واسطه انجام می‌شود. یعنی در یک طرف میز خریدار و در طرف دیگر فروشنده می‌نشینند و پس از مذاکره بر سر قیمت، نحوه تحویل نفت و چگونگی پرداخت آن با هم قراردادی می‌بندند. در قراردادهای «آتی» عامل سومی هم به نام اتاق پایاپای بود که در آن جا خریدار پولش را به ودیعه می‌گذاشت و فروشنده هم تعهد می‌کرد و سپس خرید و فروش انجام می‌شد. در این نوع قراردادها، استاندارد خاصی وجود ندارد و میزان، حجم و مقدار قراردادها بسته به نوع آن متفاوت است بنابراین میزان خطر در این معامله بالاست.

۱-۱-۱-۲- قراردادهای معاوضه‌ای

یکی از جدیدترین روش‌های فروش نفت در بازارهای نفتی، روش معاوضه‌ای^(۲) است. این روش که برای بیمه کردن قیمت نفت و کاهش میزان خطر نوسان قیمت بسیار مناسب است، چند سالی است که در بازارهای نفتی متداول شده. مکانیسم این قرارداد به این صورت است که بین خریدار و فروشنده نفت، قیمتی به عنوان قیمت پایه انتخاب می‌شود. این قیمت برای مدتی معین مثلاً یک سال ثابت می‌ماند. حال اگر چنانچه قیمت بازاری نفت در این مدت کمتر از قیمت ثابت نفت باشد، مابه‌التفاوت قیمت مورد نظر با بهای نفت خام بازار، توسط خریدار بر اساس نسبتی خاص جبران می‌شود. همچنین اگر قیمت نفت خام بازار از قیمت نفت پایه ثابت بیشتر شود، اختلاف قیمت نفت خام بازار و قیمت پایه با نسبتی معین - که با

^۱ - وجه تشبیه این معاملات در ترجمه آنها به «سلف» روشن نیست.

^۲ - Swap

خریدار نفت خام توافق شده است - بین فروشنده و خریدار نفت خام تقسیم می‌شود. مثلاً فرض کنیم که قیمت پایه نفت را ۲۰ دلار قرار داده‌اند و در مدت یک ماه گذشته به طور متوسط قیمت نفت در بازار ۱۸ دلار بوده است. به این ترتیب در هر شبکه ۲ دلار به نفع خریدار است. اما بر طبق توافقی که بین خریدار و فروشنده انجام گرفته است نسبتی از اختلاف قیمت را خریدار باید بپردازد. از طرف دیگر، اگر قیمت نفت خام در بازار ۲۲ دلار باشد، این دو دلار اضافه نصیب فروشنده شده است. اما چون توافق کرده‌اند؛ باید نسبتی از این اضافه درآمد را به خریدار بپردازد. این ساز و کار در معامله موجب می‌شود که خریدار و فروشنده هر دو از نوسانات بازار به طور نسبی در امان بمانند.^(۱)

۲-۱- قراردادهای اکتشاف و توسعه

برای گروه‌بندی و تقسیم قراردادهای نفتی رویه واحدی میان نویسندگان وجود ندارد.^(۲) برخی این قراردادها را به دو دسته اصلی یعنی سیستم امتیازی و سیستم قراردادی تقسیم می‌کنند. ایراد این آن است که در هر صورت اعطای امتیاز اکتشاف و توسعه میدان نفتی هم در قالب قرارداد صورت می‌گیرد و نمی‌توان آن را جدای از سیستم قراردادی محسوب کرد. از طرفی تبادر ذهنی این نویسندگان در مورد امتیاز صرفاً امتیازهای یک طرفه قبل از دهه ۱۹۵۰ میلادی و به ویژه امتیاز «دارسی» است. در حالی که اکنون با توجه به تغییرات اساسی در قراردادهای امتیازی، بیش از ۴۰ کشور جهان از این قراردادها استفاده می‌کنند.^(۳) عده‌ای دیگر^(۴) قراردادهای نفتی را به سه دسته یعنی قراردادهای امتیازی، قراردادهای مشارکت در تولید و قراردادهای مشارکت در سود تقسیم می‌کنند. این تقسیم بندی (اصطلاحاً)

^۱ - برای مطالعه بیشتر در مورد قراردادهای فروش نفت رک به علی امامی، **قراردادهای نفتی** (تهران: انتشارات خانه قلم و وزارت نفت، ۱۳۷۸) و پل مورستل و رابرت مابرو، **بازارها و قیمت‌های نفت** ترجمه علیرضا حیدری یونسی، (تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، ۱۳۷۸). از آن جایی که در این قسمت هدف، نشان دادن تمایز قراردادهای اکتشاف و توسعه از قراردادهای فروش نفت بوده، لذا از توضیح تفصیلی انواع قراردادهای فروش صرف نظر گردیده اما برای مطالعه بیشتر در مورد ساختار حقوقی و مبانی این قراردادها رک عبدالحسین شیروی، **انواع روش‌های قراردادی تجارت متقابل**، اندیشه‌های حقوقی سال دوم شماره ۷، ۱۳۸۳.

^۲ - ناصر فرشاد گوهر، سیری در قراردادهای نفتی ایران، (انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی، چاپ اول، ۱۳۸۱، ص ۲۳۴) و available: http://www.jaleh_wafa@yahoo.de [25 jen 2005] «انواع قراردادهای نفتی»

^۳ - ر.ک: رضا پاکدامن، **جنبه‌های حقوقی قراردادهای نفتی**، نشریه آسیا، ۱۳۸۱/۲/۳۰.

^۴ - رضا پاکدامن، همان.